

2014 február Ról-ról

Győrffy Iván: Az élet kísértése (A könyvtolvaj – The Book Thief. Színes, feliratos amerikai–német dráma, 131 perc, 2013. Rendező Brian Percival; forgatókönyvíró Markus Zusak)

Talán törvényszerű, mégis meglepő, hogy egy második világháborús dráma narrátora maga a nagybetűs halál. Tegyük hozzá: egy életunt, az emberi gonoszságtól és a rázúdított mérhetetlen hullától megcsömörlött, a nyugdíjba vonulástól helyettes hiányában kényszerűen lemondó halál. A testetlen, mégis emberi érzelmekkel, sőt egészen egyedi humorral felvértezett végzet. A tévéfilmrendező Brian Percival második nagyjátékfilmje, A könyvtolvaj hiába kezdődik úgy, mint egy Harry Potter-opus – erre az érzésre a klasszikusokból és helyi népdalokból ötvözött futamok komponistája, a mindkét esetben foglalkoztatott John Williams dallamai is ráerősítenek –, felülről, a felhők fölül lassan közeledve egy havas tájon kígyózó vonatszerelvényig, majd a vasúti kocsiban belsejében az utazók arcán-alakján pásztázva; a halál mindentudó hangja keresztülhúzza a röpke illúziót. A remény és az életigenlés filmje – mindkettő nélkülözhetetlen, ám erősen fogyatkozó muníció a háborús hátszágban – e csavarral az elkerülhetetlen elrendelésé, a halálraítéltek utolsó boldog, emlékező pillanatainak poétikus hangvétellő felidézése lesz. Az életé az annak szerves szövetéről mit sem tudó halál szemszögéből.

Markus Zusak fiatal bestsellerszerző – akinek műve nagyjából harminc nyelven dicséri az emberi találékonyságot, mely a szavak tápoldatából szökken szárba – szülei, még pontosabban édesanyja emlékeit ültette papírra 2005-ben, amikor megteremtette a könyvtolvaj kislány figuráját. Német édesanyja és osztrák édesapja – kik a háború alatt szintén gyermekek voltak, s az 1950-es évek végén vándoroltak ki Ausztráliába – meséi keltették fel benne a vágyat, hogy az egyszerű, hétköznapi emberek oldaláról s főként egy gyerek szemével mutassa meg a nyomokban még fellelhető emberséget, a bűnös és áldozat dichotómiáját meghaladva. Könyvének nemzetközi sikere ellenére a filmadaptáció nem jött azonnal – talán a vaskos kötet utánozhatatlan atmoszféráját, a halál belovagolását nem tartották kellően elegánsnak a hollywoodi stúdiók. Brian Percival mégis megoldotta a megoldhatatlant: a szerényen visszahúzódó, a magának a film elején és végén hosszabb elmélkedést és időnként egy-egy közbevetést megengedő sötét narrátor kellően fajsúlyos, ám nem telepszik rá a történetre, hagyja kibontakozni a vérszomjasan is kisszerű náci, az űzött tekintetű zsidók és kommunisták, a személyes tragédiáik ellenére rettenthetetlenül bizakodó német iskolások s legfőképpen a mennyországról elnevezett utcában tengődő, napról napra élő munkáscsaládok lassan hömpölygő sorsát.

A címszereplő Liesel Memingert a Vöröskereszt segítségével nevelőszülőkhöz adja a kommunistaüldözés elől menekülő édesanyja, így kerül a München környéki képzelte kisvárosba, Molchingba, egyetlen valamirevaló tulajdonával, a vonatúton meghalt öccse, Werner rögtönzött temetésén „hozzákerült” A sírásó kézikönyve című kötetel. Az írni-olvasni nem tudó kislányt egy

szegény mosónő és a náccal nem kokettáló, munkanélküli férje veszi a szárnyai alá, nem szívóságból, hanem a szociális támogatás fejében – a durva stílusú, ám melegszívű nevelőanyát játszó Emily Watson ideges kezei, kőből metszett arca és érzésektől túlcsonduló szemei, az apát megszemélyesítő Geoffrey Rush szándékoltan bohém külleme és cinkos kacsintásai, bizalomgerjesztő gesztusai a legnemesebb színjátszók kelléktárából valók. A Lazhar tanár úr (Mozgó Világ, 2012. november) című kanadai menekültműve megismert, tanítónője öngyilkosságával megbékélni nem tudó, Sophie Nélisse révén vászonra varázsolt nagy szemű, ártatlan tekintetű, a szenvedőkkel együtt szenvedni kész kislány Lieselként az ellenséges és óvó környezetben egy csapásra szövetségesekre és ellenfelekre talál. Miközben megtanulja megismerni és megszeretni nevelőszüleit, a szomszéd, Jesse Owens-rajongó kisfiú, Rudy személyében szert tesz egy hódoló-barátra, majd a pincében elbujtatott s bátyjaként elfogadott fiatal zsidó férfival együtt fedezik fel a szavak varázslatos birodalmát, a Hitlerjugend éber feljelentői, a csúfolódó iskolatársak, a pincét átkutató gestapósok s a könyvégetésen csillogó szemmel pusztító náci horda (zömmel egyszerű, megvezetett vagy megfélemlített átlagemberek) megkeserítik az Éden tiltott gyümölcsét. Hiába lopja vissza az életet felolvasásaival – melyet a polgármester és feleségének könyvtárszobájából titkon „kölcsonvett” olvasmányok tesznek lehetővé – a súlyos beteg Maxba, a kíméletlen háború összezúzza a reményt, hogy új szerettei megtarthatók.

Maxnak újra menekülnie kell, Hanst, a családfőt besorozzák, majd megsérül, s egy kegyetlen véletlen folytán – derül ki a halál gunyoros számvetéséből – a Himmel Straßét is lebombázzák a szövetségesek, ezután Liesel és barátainak sorsáról már csak egy-két, emésztő sötétség által tagolt jelenet tudósít. A gyomorbajos halál feneketlen emésztőszerve előbb-utóbb mindenkit feldolgoz, ám korántsem mindegy, ki az, akinek már-már perverz érzékenységgel követi útját, s akit a végső percben majdnem megszólít. A szavak ugyan rajtuk sem segítenek, de időnként átmelegítenek az addig elszüvedett tengernyi veszteségen. „Szerettem volna elmondani a könyvtolvajnak, hogy azon kevesek közé tartozott, akik miatt elgondolkoztam, miért is érdemes élni. De végül nem jöttek a szavak... csak a béke. Csak egyetlen igazság van, amit biztosan tudok: engem az emberek kísértenek” – teszi helyre szerepét az elpusztíthatatlan narrátor.

A könyvtolvaj a kultúra – ha tetszik, az emberi szellem – önmérsztő szerelme és héjánásza a hatalommal, ám nem a diadalmaskodók, hanem az elnyomottak oldaláról rásandítva. Amikor a kisváros polgármestere a náci dzsemborin a kultúra tartóerejéről, egyszersmind megroppanásáról szónokol („oktatás, színház, filmek, irodalom és sajtó, ezek a mi tartópilléireink, melyek meghatározzák nemzetünk sajátosságát. Ezért gyűltünk ma itt össze, hogy megszabaduljunk mindenféle értelmiségi fertőtől”), s máglyára veti a nemkívánatos műveket, minden totalitarizmus őrzítő vágyát látja el tüzelővel: kontrollálni és kasztrálni a szellemet, amely így már ivartalanul szaporítható, képtelenül az önreflexióra. De a szavak lázadásra termettek: ezt ismeri fel Max, amikor fehérre festi a Mein Kampf minden betűjét, hogy Liesel új szavakkal, új értelemmel ruházza fel az üres oldalakat a férfi hitének parancsa szerint: „az élet titkos szava” lendítse mozgásba a világot, megkülönböztetve egy agyagdarabtól az emberi lényt. A szavak, A láthatatlan ember szavai (és persze a leves) rántják vissza a túlvilágról a zsidó bujdosót, s a szavakkal ad értelmet az árnyéklétnek Liesel, mikor sajátos, érzékekre ható „időjárás-jelentéssel” ajándékozza meg rendszeresen a pincelakót, a napot egy ezüst osztrigához hasonlítva, illetve a légópincében, amikor allegorikus meséjével szórakoztatja a rettegő embereket. Erre hivatkozik Max, amikor örökre – ám szerencsére csak évekre – búcsút int a lánynak, s ezt emeli ki a halál is legfőbb erényként, midőn Liesel kilencven leélt évét veszi szemügyre.

Lehet állítani, hogy A könyvtolvaj a háborús giccsek műfaját gazdagítja: képei szépek, zenéje édes-bús, s még a kopár konyhában sem ordít a szükség, a brutalitás néhány lassított felvételen megreked, inkább lökdösődnek öldöklés helyett. Ha szemére vetnénk ezt, dacára napnál is világosabb koncepciójának, az épp olyan lenne, mintha a kiegyensúlyozottság jegyében patikamérlegesen porcióznánk a vért és a szennyet, haláltáborot és lövészárkot, veszett ideológusokat és sunyi végrehajtókat, hogy kerüljük a sterilitás látszatát. A könyvtolvaj azonban nem a háború filmje, s nem is az embertelenségé – ürügye csak a kor, amelyben felnő az értelem. Ahogy Zusak

alpműve – korábbi regényeihez hasonlóan – ifjúsági regény, így A könyvtolvaj is ifjúsági film, a szó dramaturgiai értelmében: azt látjuk csak, amit a halál egy serdülő lány élettapasztalataiból látni enged. Nem ez a film fogja megváltani a világot, de nem is ez a célja: csupán megmutatja, hogy percepciónk még egy agyonelemzett, agyonfotografált történelmi korról is szelektív és esetleges – bőven jut hely benne kisebb, jelentéktelennek ható történeteknek. Amelyekben ilyenek tűnik akkor és ott a lét – egy könyvtolvaj, a szavak szerelmesének szemével. A hangulat tehát tagadhatatlanul a javára szól, ahogy az apró színészi gesztusok is, amelyek körberajzolják a kamera mozgásterét, s amelyeken látszik a hetekig tartó csiszolás a forgatás előtt, miként az a Geoffrey Rushsal készített interjúból is kiderül. Következetlen azonban a nyelvhasználat: a főszereplők többségének anya- vagy filmvászonnnyelve az angol (kivéve például Maxot és Rudyt), egymáshoz nehezen passzoló akcentussal, a hosszabb német szövegek (például a könyvégetésen elhangzó, klisészerű náci fröcsögés), de még a hétköznapi köszönések is természetellenesen türemkednek ki a film testéből, melynek éppen ez lenne a természetes elbeszélő nyelve. Zusak, Michael Petroni és Percival, író, forgatókönyvíró és rendező valóban eltolják a népmesék irányába a film hangzását, miliójét – egy hátborzongató Grimm-mese felé, melyben misztérium és realitás kéz a kézben jár, és nagyon gyakran elhullnak a jók is. A sztoikus Marcus Aurelius, a hanyatló Róma császára írta egyszer: „Távotasd el a könyvek szomjúságát, hogy ne zúgolódva nézz szembe a halállal, hanem inkább lelki békeességben, őszinte, szívbeli hálával az istenek iránt.” Semmi nem állhatna távolabb A könyvtolvaj nézőpontjától, mint a halál fényében leélt halandó lét rezignált bölcsessége: itt a végzet lesi emberfeletti türelemmel a bennünk irracionálisan megférő szépet és rútat, magyarázatot keresve arra, miért is érdemes élni. A választ pedig a tűnékeny, meggyalázható, de mindig újraépíthető szavak hordozzák.

A könyvtolvaj (The Book Thief). Színes, feliratos amerikai–német dráma, 131 perc, 2013. Rendező Brian Percival; forgatókönyvíró Markus Zusak, Michael Petroni; operatőr Florian Ballhaus; zeneszerző John Williams; szereplők Sophie Nélisse (Liesel), Emily Watson (Rosa), Geoffrey Rush (Hans), Ben Schnetzer (Max), Nico Liersch (Rudy).

Kapcsolódó írások:

1. **Győrfy Iván: Lukianosz a moziban (Becstelen brigantyk. Színes, feliratos amerikai–német háborús film, 153 perc, 2009. Rendező-forgatókönyvíró-producer Quentin Tarantino.)** A rablók és pandúrok, a B-szériás filmek és a mozimitológia...
2. **Győrfy Iván – Elhervad a nebáncsvirág (Blue Jasmine. Színes, feliratos amerikai vígjáték, 98 perc, 2013. Rendező-forgatókönyvíró Woody Allen.)** Halálfélelemből filmet forgatni nem egy nagy multság, az európai lelkületű...
3. **Győrfy Iván: Villanófényben (Hannah Arendt. Színes, feliratos, német–luxemburgi–francia filmdráma, 113 perc, 2012. Rendező-forgatókönyvíró Margarethe von Trotta)** „Ma, tizenöt ével és egy nappal 1945. május 8. után,...
4. **Győrfy Iván: A fehér néger (Szellemíró (The Ghost Writer). Színes, feliratos francia–német–angol filmdráma, 128 perc, 2010. Rendező-forgatókönyvíró Roman Polanski.)** „Ha azt hinném, hogy az emberi szellem sugallásai vezetnek –...
5. **Győrfy Iván: Egyedül nem megy (Együtt élhetnénk. Színes, feliratos francia–német vígjáték, 96 perc, 2011. Rendező-forgatókönyvíró Stéphane Robelin.)** A

filmipar kezd felfedezni, hogy potenciálisan 600 millió ember él...

Cimkék: Györfy Iván